

R. Ə. ƏSGƏROV, T. Ş. KƏRİMOV

Heydər Əliyev adına AAHM

XƏZƏR DƏNİZİNİN AZƏRBAYCAN SEKTORUNUN SAHİL ZOLAĞININ HƏRBİ MÜHƏNDİS CƏHƏTDƏN TƏCHİZATI

Məqalədə Xəzər dənizinin sahil zolağında baş verə biləcək hərbi münaqişələr zamanı ehtimal olunan desant çıxarılması və digər təhdidlərə qarşı mühəndis təchizati məsələlərinə diqqət yetirilmişdir.

Hal-hazırda ölkəmizin apardığı uğurlu xarici siyasət Xəzər dənizinin “sülh dənizi” olaraq tanınmasında əsas rol oynayır və bu beynəlxalq aləmdə də qəbul edilir. Lakin tarixdən məlumdur ki, heç də həmişə belə olmamış və Stepan Razin tərəfindən Xəzər sahillərinə yağmalama və talanlarla müşayiət olunan hücumlar olmuşdur.

Zahirən hər prosesin Xəzəryanı ölkələr səviyyəsində, diplomatik əlaqələrlə tənzimlənməsi mümkün görünərsə də, yeni Stepan Razinlərin peyda olmayacağını demək mümkünsüzdür. Bu tip hərbi əməliyyatların təkrarlanacağı bizə qeyri-real görünə bilər. Lakin tarixin yaddaşında xırda quldur dəstələri kimi qalacaq olan belə qüvvələrin bu gün yaxın Şərqdə və dünyanın bir çox qaynar nöqtəsində nə kimi fəsadlar törətdiyi məlumdur.

Azərbaycan Respublikasının Xəzər dənizində sərhəd xəttinin uzunluğu 816 km-dir, bu zonanın tam və effektiv mühafizəsi görülən və perspektiv tədbirlərin hərtərəfli öyrənilməsi və tətbiqinin yollarının araşdırılması diqqət mərkəzindədir.

Xəzər dənizi sahillərinin Azərbaycan Respublikası ərazisinə aid sahil xüsusiyyətlərinin qısa coğrafi-fiziki təhlili deməyə əsas verir ki, Xəzərin sahilləri, həmçinin, Azərbaycan sektoru üzrə sahillər çox cüzi istisnalar nəzərə alınmaqla, dənizdən desant çıxarma əməliyyatı üçün əlverişlidir. Bütün sosial, iqtisadi və coğrafi göstəriciləri məhs Bakı sahillərini və yaxınlığındakı əraziləri dənizdən desant çıxarma əməliyyatı üçün daha vacib edir. Çünki yaşayış və sənaye şəhərləri, limanlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dənizdən desant çıxarma, kiçik desant gəmilərindən istifadə etməklə birbaşa, iri gəmilərdən isə çıxarma rayonuna çatdıqda desant çıxarma vasitələri, həmçinin, helikopterlərin də cəlbə ilə canlı qüvvə və texnikanın dəniz sahilinə çıxarılmasıdır.

I və II dünya müharibələrinin təcrübəsi sübut edir ki, dənizdən desant çıxarma döyüş əməliyyatlarının aparılmasında ən səmərəli üsullardan biridir [1].

Dənizdən gözlənilən bu kimi təhdidlərə qarşı Silahlı Qüvvələrin apardığı işlərə təxmini nəzər salaq. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirinin 12 noyabr 2015-ci il tarixli 49 sayılı qərarı ilə qüvvəyə minmiş “Mühəndis maneələrinin qurulması və rəf edilməsi üzrə təlimat” da bu öz əksini tapmışdır. Həmin təlimata əsasən dəniz sahillərində desant əleyhinə maneələr düşmənin desantçıxarma və amfibiya vasitələrinin sahilə yaxınlaşmasını ləngitmək, öz qoşunlarımızın atəşi ilə onların məhv edilməsi üçün şərait yaratmaq, sahilə yaxınlaşarkən və sahilə desantın şəxsi heyətini və döyüş texnikasını məhv etmək məqsədi ilə hazırlanır. Maneələr qurulma dərinliyi, onların üzərinə desantçıxarma və amfibiya vasitələrinin çıxması zamanı minaların işə düşmə şəraitindən asılı olmaqla 5m-ə qədər suyun dərinliyində hazırlana bilər. Bu zaman maneələrin su səthindən məsafəsi dənizdəki qabarma və çəkilmələr nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Göstərilən təlimatda dəniz sahillərində desant əleyhinə mina-partlayışlı maneələr, desant əleyhinə partlamayan maneələr, kombinə edilmiş desant əleyhinə maneələr və s. üsulların tətbiqi öz əksini tapır.

Hərbi dəniz donanmalarının inkişaf etdirilməsində qarşıya qoyulan əsas tapşırıqlardan biri hazırlıqsız dəniz limanının olmadığı və üzən vasitələrin yavaşması üçün xüsusi tədbirlərin

görülmədiyi sahillərə qüvvələrin çıxarılması üçün gəmilərin hazırlanmasıdır. Artıq Rusya, İngiltərə, ABŞ, İran kimi ölkələr bu sahədə ciddi nailiyyətlər əldə etmişdir. Hal-hazırda Xəzəryanı ölkələr arasında hərbi dəniz donanmaları belə vasitələrlə daha çox təchiz olunmuş ölkələr - Rusya Federasiyası və İran İslam Respublikasıdır. Artan iqtisadi imkanlar və hərbi dəniz donanmalarının inkişaf etdirmə potensiallarını nəzərə alaraq demək olar ki, yaxın gələcəkdə Azərbaycan, Qazaxstan və Türkmənistan da belə müasir vasitələrlə təmin edilmiş ölkələr arasında görəcəyik.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, *sahillərdən hər hansı bir ölkənin ərazisinə qəfil müdaxilə*, həmin ölkənin siyasi, iqtisadi və ya hərbi maraqlarını təhdid etmək, həmçinin açıq dəniz sularında proseslərdən sürətlə çəkilə bilmək imkanının olması kimi məqamlar tarixən sərkərdələri bu hərəkət tərzini seçməyə düşünməyə vadar etmişdir. Bəhs etdiyimiz tədbirlər, sahil zolaqlarının müdafiəsi sahəsində dünyanın müxtəlif regionlarında keçirilmiş hərbi əməliyyatların təcrübəsi ilə uzun illər ərzində formalaşmış yanaşmalardır və klassik hərbi anlayışlara əsaslanır [2-5].

Dövrümüzdə texniki tərəqqinin əldə etdiyi nailiyyətlər və onların hərbi işinə tətbiqi, qarşıya həll edilməsi vacib olan, yeni tapşırıqlar çıxarmaqla, sahillərin müdafiəsi məsələsini daha da mürəkkəbləşdirir. Artıq sadəcə sahilə çıxan desant deyil, sahillə yanaşı sularda hərəkət edən sualtı və su üstü üzən qurğular da ölkələrin maraqlarını təhdid etməkdədir. Əgər yaxın keçmişimizdə bunlar yalnız təxəyyül-fantaziya məhsulları olan fikirlər və bəzi şücaətəkar şəxslərin törətdikləri tək-tək əməllər idisə, hal-hazırda yaygınlaşan texniki imkanlar dünyamızı kiçildir və təhlükə bizim sahillərimizdə də gəzişir. İndi isə getdikcə aktuallaşan sahiyanı sularda terror təhlükəsinə qarşı tədbirləri incələməyə çalışaq.

Sualtı istiqamət bu gün mümkün terror hücumlarından faktiki olaraq qoruna bilinməyən istiqamətdir. İstənilən obyektə gizli şəkildə yanaşaraq ona zərbə vurmaq qabiliyyətinə malik olan döyüş üzgüçüləri bu gün artıq xüsusi təhlükəli qüvvəyə malikdirlər. Döyüş üzgüçüləri su altında müxtəlif döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçündür. Xəzəryanı ölkələrin demək olar ki hamısının dənizdə iqtisadi – xüsusilə karbohidrogen qaynaqlarına dair maraqları olduğundan, bu mənbələrin reallaşdırılmasında daha aktiv rol almaq üçün başlamış mübarizənin yaxın gələcəkdə daha da böyüyəcəyi aydın görünür. Bu mübarizədə bütün vasitələr, o cümlədən döyüş üzgüçüləri məqbul hesab olunacaq. Təssüf ki, belə mübarizələr hər zaman beynəlxalq aləmdə qəbul olunmuş hüquqi normalara riayət edilməklə aparılmır. Bir çox halda müxtəlif terror yollarına əl atılır. Gəlin bu ənənənin – dənizdə terror fəaliyyətlərinin qısa tarixçəsinə nəzər salaıq. Bu, araşdırdığımız məsələlərin daha yaxşı başa düşülməsinə şərait yaradacaq.

Hələ Herodot e.ə. 480-ci illərə təsadüf edən Fars çarı Kserksın 200 gəmisinin batırılmasından yazarkən, fırtına vaxtı gizləncə üzüb fars donanmasının lövbər kəndirlərini kəsməklə onların açıq dənizdə batmasına səbəb olan qəhrəman Skillsdən bəhs edir. Başqa qədim tarixi mənbə və əfsanələrdə də buna bənzər epizodlar var. Müasir dövrümüzdə, bu gün qəbul olunan formada isə, belə hesab edilir ki, ilk su altı üzgüçülər 1935 - ci ildə İtaliyada “Qara Şahzadə” ləqəbi ilə tanınmış əfsanəvi Yunio Valerio Borqezenin rəhbərliyi altında meydana gəlmişdir. Onun rəhbərliyi altında İtaliya Hərbi Dəniz Qüvvələrinin sualtı diversiya qrupları müttəfiqlərin ümumi su basımı 75 min ton olan gəmilərini batırmışdır. Bu hücumların bir çoxu üzən vasitələr qorunan limanlarda ikən baş vermişdir. Müqayisə üçün göstərmək olar ki, bütövlükdə SSRİ hərbi dəniz donanması, ikinci dünya müharibəsi ərzində *kreyser*dən böyük heç bir üzən vasitə batıra bilməmiş, əksinə bu zaman çox sayda *linkor*, *kreyser* və *lider* tipli gəmilər də daxil olmaqla öz gəmilərini itirmişdir. İkinci dünya müharibəsi ərzində təkəcə İtalya yox, bütün döyüşən tərəflər döyüş üzgüçüləri bölmələri yaratmağa çalışmış və onların imkanlarından yararlanmağa can atmışlar. Burada Yaponlar öz orijinallıqları ilə fərqləndilər.

29 oktyabr 1955-ci il tarixdə SSRİ HDQ-nə aid, Qara Dəniz Donanmasının linkoru “Novorossiysk” gəmisində reydlə zamanı müəmmalı partlayış baş verdi. Partlayış zamanı gəmi ilə birlikdə 829 nəfər dənizçi də həlak olmuşdur. Bu gəmi o zaman yaşına baxmayaraq Sovet İttifaqının ən güdrətli gəmisi idi. 1948-ci ilədək “Yulio Sezar” adı altında İtaliya HDQ-nin tərkibində olmuş, qənimət kimi SSRİ-yə verilmişdi. Hadisə səhlənkarlıq kimi qiymətləndirildi. Lakin illər sonra 2013-cü ilin iyulunda İtaliya döyüş üzgüçülərinin “Qamma” bölməsinin və köhnə

10-cu donanma veteranı, İtaliya Hərbi Kəşfiyyat xidmətinin keçmiş əməkdaşı, şifrələmə rəhbəri üzrə ekspert Ugo Despozito bildirdi ki, ləvğ edilmiş MAC (*Motoscafo Armato Cilurante* – silahlı torpedo katerləri) bölməsinin 8 əməkdaşı, NATO himayəsi altında fəaliyyət göstərən İtaliya Xüsusi Xidmət orqanlarının tapşırığı ilə, partlayıcı atımları “Novorossiysk” (köhnə “Yulio Sezar”) gəmisinin altına yerləşdirilmişdir. XX əsrin sonlarından etibarən dünyanın dənizə çıxışı olan əksər ölkələrində döyüş üzgüçüləri qrupu yaradılmışdır. Elm və texnikanın sürətli inkişafı yeni silahlanma və nəqliyyat vasitələrinin əldə edilməsinə şərait yaratdı. Bir sıra ölkələrin Hərbi Dəniz qüvvələrinin silahlanmasına kiçik ölçülü qeyri atom enerji mənbəli “mini” sualtı qayıqlarının qəbul edilməsinə başlandı. Buradan alınır ki, bu tip vasitələr gələcəkdə dövlətlər tərəfindən istər öz sahillərinin mühafizəsi, istərsə də digər ölkələrin sahillərində və yaxın sularda vacib məqsədlərə nail olmaq üçün ən effektiv vasitələr olacaq. Bu təcrübənin, bu tip vasitələrdən qorunma üsullarının öyrənilməsi və ölkəmizin ehtiyacları nəzərə alınmaqla tətbiqi, bizim üçün də prioritet sahələrdən olacaqdır. Xəzər sahilinə çıxışı olan ölkələrin silahlanmalarında öncəliklə inkişaf etdirməyə çalışdıqları sahələrə diqqət yetirildikdə belə vasitələrə üstünlük verdikləri açıq müşahidə olunur. Xüsusi ilə İran İslam Respublikası, Xəzər dənizində müxtəlif mini sualtı qayıqların mütəmadi sınaqlarını keçirir və bunu mətbuat vasitəsi ilə nümayiş etdirir. İran ordusunun silahlanmasında artıq belə vasitələrin ən azı iki modifikasiyasının olduğu bilinir.

Sahilyanı bölgədə fəaliyyət göstərmək üçün təyin olunmuş “П-650Э” qayığı, Rusiya federasiyası istehsalı olub “Пирания” seriyalı su tutumu 720 ton olan su altı qayıqdır. Sahilyanı və dəniz sərhəddinin gizli patrul xidmətinin aparılması, sahilyanı obyektlərə raket zərbələrinin vurulması, tək fəaliyyət göstərən su üstü hərbi gəmi və üzmə vasitələrinin məhv edilməsi, sualtı qayıqların məhv edilməsi, mina partlayış maneələrinin qurulması, təyin olunmuş rayonlarda kəşfiyyatın aparılması, HDQ və Aviasiyaın zərbələrinin düşməyə yönəldilməsi (hədəf göstərməsi) üçün təyin olunmuşdur. Bundan əlavə onun analoqu “Пирания-Т” xüsusi əməliyyatların yerinə yetirilməsi üçün kəşfiyyat-diversiya qrupunu (6 nəfərə qədər) döyüş təyinatı yerinə çatdırmaq qabiliyyətinə də malikdir.

Ölçülərinə və təyinatına görə “Пирания-Т” ailəsindən olan qayıqlar digər ölkələrdə, o cümlədən İran İslam Respublikasının HDQ-nin silahlandırmasında olan “Fateh” və “Besat” tipli qayıqlara çox yaxındırlar. Digər silahlanma sistemləri ilə yanaşı, bu qayıqlar döyüş üzgüçülərinin buraxılması üçün xüsusi kameralarla təchiz olunmuşdur.

İran İslam Respublikasının Xəzər dənizində tətbiq etmək üçün hazırladığı Əl-Sabəhat kiçik sualtı qayığı bizim üçün xüsusilə maraqlıdır.

Ekspertlərin qənaətinə görə belə ölçülü qayıqlar Xəzər dənizində daha səmərəlidir. Xüsusilə sualtı obyektlərin və sahillərin kəşfiyyatı ilə yanaşı, diversiya-təxribat fəaliyyətlərində də onlardan istifadə edilə bilər. “Əl-Sabəhat 15 SVD” sahil zonasının kəşfiyyatı və dəniz desantı çıxarılmasını təmin etmək üçün təyin olunmuşdur.

Hal-hazırda İran dəniz piyadaçılarının xüsusi qruplarının bu istiqamətdə silahlanması reallıqdır. Su tutumu daha az olmaqla yanaşı iri ölçülü gəmilərlə uzlaşdırılaraq tətbiq edildikdə daha yüksək manevr qabiliyyəti və xüsusilə düşmənin üzən vasitələrinə qarşı planlaşdırılan diversiya əməliyyatlarında effektivliyi ilə səciyyələndirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, İran HDQ-i bu tip gəmilərin təkmilləşdirilməsi üzərində daimi iş aparır.

ƏDƏBİYYAT

1. Mühəndis maneələrinin qurulması və dəf edilməsi üzrə təlimat. Bakı: “Hərbi Nəşr.”, 2016.
2. Специальная Техника, журналі. 2008. № 2.
3. Эхо стоищы, журналі. Якутск: 2012. Выпуск № 68.
4. <https://fjot.com/history/events/novorosdeath/htm>
5. <https://www.globalsecurity.org/military/world/iran/al-sabahat.htm>